УДК 111.1:165:3

© Павло Давидов
Донецький інститут залізничного транспорту

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ОНТОЛОГІЧНО-ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Здійснюється онтологічно-гносеологічний аналіз феномену компетентнісного підходу в освіті. З'ясовується його сутність і відмінність від кваліфікаційного підходу. Досліджуються філософські, педагогічні та психологічні аспекти реалізації цього підходу в діяльності вищої професійної школи.

Ключові слова: освіта, компетентність, кваліфікація, діяльність, інновація, особистість.

Однією з провідних вимог до освіти сьогодні, зокрема й професійної, є її відповідність сучасним потребам, що має на меті визначення компетентності фахівця на відміну від традиційного визначення його як "кваліфікованого" спеціаліста. Притаманними нашому часові є зміни в характері освіти, які дедалі більше орієнтують її на "вільний розвиток", високу культуру, творчу ініціативу, самостійність, конкурентоспроможність, мобільність майбутніх фахівців, що потребує якісно нового підходу до формування майбутнього професіонала.

У сучасній філософській, педагогічній та психологічній літературі питанням компетентнісного підходу в освіті присвячено праці *В.Байденко, М.Волошина, О.Дахіна, Б.Ельконіна, А.Михайличенко, С.Шишова* та ін., які дають тлумачення поняттю "професійна компетенція" з огляду науки, яку вони представляють; модулюванням процесу її формування присвячено праці *В.Веденського, В.Болотова, В.Серікова* та інші; проблему формування компетентності у майбутніх фахівців аналізували *С.Козак, О.Мармаза, Т.Сорочан* й інші. Зокрема, варто зазначити сучасні роботи *О.Андреєнко* [1], *А.Аронова* [2], *Н.Девяткіної* [6], *В.Железнова* [8], *В.Козаревої* [9], *Н.Котової* [10] та *В.Приступи* [14], в яких осмислювалися питання методики впровадження компетентнісного підходу в освіті. Проте й сьогодні єдиного тлумачення сутності компетентнісного підходу немає.

Метою статті є здійснення онтологічно-гносеологічного аналізу феномену компетентнісного підходу в освіті та узагальнення підходів до його формування. Для реалізації цієї мети потрібно розв'язати такі ***завдання***: 1. З'ясувати історичну та семантичну сутність компетентнісного підходу. 2. Здійснити онтологічно-гносеологічний аналіз цього освітнього феномену. 3. Узагальнити критерії оцінки компетентності майбутнього фахівця.

Традиційно вважається, що компетентнісний підхід зародився у США, де у 1990 році була створена комісія з питань професійних умінь (компетенцій), до складу якої увійшли лідери національного бізнесу, представники сфери праці, освіти та державних структур. Починаючи з 1994 року уряд створив *Національну Раду* зі стандартів умінь, у межах якої розроблялися стандарти та процедури з їх оцінювання для 15 секторів економіки. Проте практичне впровадження в освітню діяльність відбулось у Великій Британії, де концепція компетентнісно-орієнтованої освіти стала підґрунтям національної системи кваліфікаційних стандартів й отримала офіційну підтримку уряду.

З вересня 2001 року у Великій Британії були запроваджені кваліфікаційні іспити для кандидатів з 6 ключових компетенцій, над цією проблемою працювало широке коло науковців, зокрема *Л.Андерман, Л.Майсон, К.Фанг, В.Франк, Д.Чемберс* та інші. У 2006 р. згідно з рекомендаціями парламенту та Ради Європи від (19.12.2006 року) загальною стратегією освіти на європейському освітньому просторі повинна стати реалізація компетентнісного підходу. В коментарі зазначається, що у процесі підготовки фахівців треба забезпечити не просту трансляцію знань, умінь і навичок від викладача до студента, а формування професійної компетентності у майбутніх випускників.

Така тенденція руху від поняття *"кваліфікація"* до поняття *"компетенція"* сьогодні є загальноєвропейською. Посилення пізнавальних та інформаційних тенденцій в сучасному світі не знаходить свого відображення у традиційному понятті професійна кваліфікація. Найбільш відповідним стає поняття компетентності. Незаперечним є той факт, що новий тип економіки встановлює нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів, серед яких дедалі більший пріоритет отримують вимоги системно організованих, інтелектуальних, комунікативних, рефлексивних, самоорганізаційних, моральних аспектів, які дозволяють успішно організувати діяльність у широкому соціальному, економічному та культурному контекстах.

Варто зазначити, що ще у доповіді ЮНЕСКО “Освіта: прихований скарб” у 1997 році відзначалося: «Дедалі частіше підприємцям потрібна не *кваліфікація*, яка з їх погляду досить часто асоціюється з *умінням* здійснювати ті чи ті операції матеріального характеру, а *компетентність*, яка розглядається як своєрідний коктейль навичок, притаманних кожному індивіду, в яких поєднуються кваліфікація у власне такому суворому розумінні цього слова… соціальна поведінка, спроможність працювати у групі, ініціативність і любов до ризику» [7].

Незважаючи на те, що компетентнісний підхід знайшов підтримку в українській науковій літературі й освітні стандарти XXI сторіччя ґрунтуються на компетентнісному підході, загальновизнаного визначення понять “компетенція” і “компетентність” ще досі не сформувалось, а це викликає непорозуміння та полеміку щодо застосування цього концепту.

Звернімось до словників і документів. Так, відповідно до визначення, даного у “Словнику іноземних слів” *компетентність* (від латини *competentia* – належність за правом) – це володіння знаннями, які дозволяють судити про щось. Відповідно, *компетенція* – це коло питань, у яких відповідна (ця) особа має знання, досвід, або за сучасним визначенням, – це здібність (спроможність) застосовувати знання, вміння та особистісні якості для успішної діяльності у визначеній галузі [див.: 15]. Виходячи з цього у відповідних документах і робиться спроба розтлумачити ці категорії [див.: 11, с.12].

Можна виокремити два протилежні погляди на сутність цих понять, один з яких полягає в тому, що поняття *компетентності* не містить будь-яких принципово нових компонентів, які б не входили в обсяг поняття “*вміння*”. Ми дотримуємося протилежного погляду, який ґрунтується на тому, що саме компетентнісний підхід в усіх його значеннях найглибше відображає основні аспекти процесу модернізації. Саме у межах цієї настанови компетентність визначається як “готовність спеціаліста включитись у певну діяльність”, як рівень освіченості, достатній для самоосвіти, самостійного розв’язання пізнавальних проблем і визначення власної позиції при виконанні роботи [див.: 2]. Тобто компетентність – сформована особистісна якість (сукупність якостей спеціаліста та мінімально потрібний досвід діяльності у заданій сфері [див.: 3].

Компетентнісний підхід – це спроба привести у відповідність професійну освіту та потреби ринку праці, тобто компетентнісний підхід пов’язаний із замовленням на освіту з боку роботодавців – тих, кому потрібний компетентний спеціаліст. Отже, при такому підході результати освіти визнаються значущими поза межами системи освіти. Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому, як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а спроможність людини діяти у різних проблемних ситуаціях. Набір цих ситуацій залежить від типу освітньої установи, для професійних освітніх установ – від видів діяльності визначених стандартом спеціальності майбутніх фахівців. Загальні вимоги до освіченості спеціалістів можна віднести до ключових компетенцій, наприклад, мати широкий світогляд, бути спроможним осмислювати різні життєві явища, самостійно відшукувати істину: бути здібними проектувати (прогнозувати) свою діяльність; бути самостійними в діях за умов невизначеності.

Європейській підхід у визначенні компетенції виділяє низку рівнів компетенції, які потрібноно враховувати при підготовці компетентного та висококваліфікованого фахівця, незалежно від його професійної спрямованості: 1 – комунікація; 2 – операція з числами; 3 – інформаційні технології; 4 – робота з людьми; 5 – вдосконалення здібностей до навчання та підвищення результативності; 6 – розв’язання проблем; 7 – розвиток особистісних компетенцій [див.: 7, с.13]. В українській освіті *перший рівень* компетенції забезпечується такими дисциплінами, як українська мова та культура мови (треба зауважити щодо недостатнього рівня володіння діловим мовленням у більшості поліетнічних регіонів України), психології (соціальна, управління, інженерна та інші), історії України, іноземні мови. *Другий рівень* компетенції забезпечується математикою, загально професійними дисциплінами. *Третій* – інформатикою та інформаційними технологіями у професійній діяльності. *Четвертий* – це те, що засвоюється “стихійно” в процесі спілкування і частково дисципліною «менеджмент». *П’ятий*, *шостий* та *сьомий* рівні інтелектуально-творчої реалізації особистості – це такі показники, які найскладніше піддаються вимірюванню і є сьогодні проблемним у підготовці вітчизняного фахівця в силу ненапрацьованості методики і дидактики їх формування.

Саме тому, на нашу думку, принципово важливу роль у формуванні інтелектуально-творчої спрямованості особистості відіграють інноваційні технології навчання. Технологізація навчання дозволяє гарантовано досягти поставлених завдань (на відміну від освітніх методик) її

інструментальністю (тобто відпрацьованістю та алгоритмізацією конкретних дій, починаючи з постановки мети, визначеністю етапів, кроків, операцій у реалізації обраної мети).

Оптимальними сьогодні є інноваційні технології, які максимально сприяють інтелектуалізації студентів, незважаючи на відсутність загальновизнаних і загальноприйнятих технологій навчання, в силу їх різноманітності і специфіки ВНЗ, навчальної дисципліни, особистісними якостями викладача та студентів. Акцентуємо увагу на певних принципових характеристиках технологій навчання, які дозволяють віднести їх до інноваційних, що сприяють реалізації компетентнісного підходу в освіті, причому ці параметри в реальній педагогічній практиці можуть модифікуватися.

Перший параметр – це форма структурування (організація) навчального матеріалу у формі “блоків”, “поглиблень (за *Ф.Шаталовим*), “укрупнених дидактичних одиниць” (УДО за *П.Ерднієвим*), “модулів” (*Болонський процес*), “юнітів” та інших.

Другий параметр – це засоби організації процесу навчання. Інноваційними можуть бути визнані лише ті технології, в яких організація процесу навчання дозволяє максимально розкрити творчий потенціал особистості студента. Такі технології характеризуються як технології проблемного навчання. До речі, блочно-модульна організація навчального матеріалу вже передбачає проблемність навчання.

Третій параметр – організація контролю якості навчання, який безумовно відіграє значну роль у забезпеченні формування професійних і загальнокультурних компетентностей студентів. Компетентнісний підхід найчастіше розглядається як діалектична альтернатива традиційному підходу, який орієнтований на нормування змістовних одиниць.

Найвідоміша модель компетентнісного підходу розроблена в межах програми “Налаштування освітніх структур” (TUNING), спрямована на реалізацію Болонської декларації на інституційному рівні з урахуванням досвіду, який нагромаджений іншими європейськими програмами. Ці програми повинні визначити загальне розуміння змісту кваліфікацій за рівнями у термінах компетенцій та результатами навчання. У цій програмі виділяють декілька груп компетенцій:

1. Загальні компетенції, що включають:

а) інструментальні компетенції: когнітивні здібності, спроможність розуміти і керувати навколишнім середовищем, орієнтуватись (організовуватись) у часі, вибудовувати стратегію навчання, прийняття рішень і розв’язання проблем; технологічні навички, пов’язані з використанням техніки; комп’ютерні навички та здібності інформаційного управління; лінгвістичні вміння; комунікативні компетенції. У межах цієї групи виділяється конкретний список інструментальних компетенцій: здібність до аналізу та синтезу, здібність до організації та планування; ґрунтовні знання у різних галузях, відповідна підготовка з основ професійних знань; письмова та усна комунікація українською мовою, знання мов (російської та іноземної); елементарні навички роботи з комп’ютером; навички управління інформацією; розв’язання проблем і прийняття рішень;

б) міжособистісні компетенції: індивідуальні здібності, пов’язані з умінням висловлювати почуття та ставлення; критичне осмислення й здатність до самокритики; соціальні навички, пов’язані з процесами соціальної взаємодії та співробітництва, вміння працювати у групі; брати на себе соціальні та етичні обов’язки. У цій групі виділено такі інструментальні компетенції: здібність до критики та самокритики; робота в команді; навички міжособистих стосунків; здібність працювати у міждисциплінарній команді; здатність спілкуватися зі спеціалістами з інших галузей знань; сприймати міжкультурну диференціацію; здібність працювати у міжнародному середовищі; дотримання етичних цінностей;

в) системні компетенції: поєднання розуміння, ставлення та знань, які дозволяють усвідомлювати, як частини цілого співвідносяться між собою, оцінювати місце кожного компонента в системі; здібність планувати зміни з метою вдосконалення системи та конструювати нові системи. Ця група передбачає такі інструментальні компетенції: здібність застосовувати знання на практиці, дослідницькі навички, здібність вчитися, адаптуватися до нових ситуацій, генерувати нові ідеї, лідерство, розуміння різних культур і традицій інших країн (народів), здібність працювати самостійно, розробка й управління проектами, ініціативність і підприємницький дух, турбота про якість, прагнення успіху.

2. Спеціальні (професійні) компетенції.

У межах проекту TUNING було сформульовано результати навчання для першого (бакалавра) та другого (магістр) рівнів.

Для першого рівня освіти було виокремленно такі спільні для різних предметних галузей компетенції здібності: 1) демонстрація знань основ та історії дисципліни; 2) логічне та послідовне подання засвоєних знань; 3) спроможність контекстуалізувати нову інформацію та дати її тлумачення; 4) демонстрація розуміння загальної структури певної дисципліни та зв'язок між піддисциплінами; 5) розуміння та використання методів критичного аналізу й розвитку теорій; 6) правильне застосування методики і техніки дисципліни; 7) оцінювання якості досліджень у поданій предметній галузі; 8) розуміння результатів експериментальних засобів перевірки наукових теорій.

Випускники другого рівня повинні: 1) мати предметні знання на "просунутому" рівні, тобто опанувати найновітніші методи і техніки (дослідження), знати найновіші теорії та їх інтерпретацію; 2) критично відстежувати й осмислювати розвиток теорії та практики; 3) мати методи незалежного дослідження та вміти пояснити його результати на вищому – "просунутому" рівні; 4) бути спроможним зробити оригінальне дослідження з дисципліни згідно з канонами певної предметної галузі, наприклад, у межах кваліфікаційної роботи; 5) продемонструвати індивідуальність і творчий підхід; 6) оволодіти компетенціями на професійному рівні.

Тобто в парадигмі компетентнісного підходу засадою освіти стає продуктивна діяльність, яка дозволяє людині діяти творчо, напрацьовувавши (ґенерувати) новий освітній продукт у кожній галузі, що вивчається. Неодмінна поетапність і поступовість у навчанні, у формуванні компетентності. Тож і на етапі контролю має відбуватися поступове ускладнення розумової діяльності студентів. Адже, оцінка компетенцій, на відміну від екзаменаційних випробувань, які зорієнтовані на виявлення обсягу та якості засвоєних знань, передбачає пріоритетне використання об'єктивних методів діагностування діяльності (тестування, експертиза практичної діяльності, захист "навчальних портфелів", (кейс-технології) та інші форми.

Висновок. Отже, компетентність можна трактувати як індивідуальну сукупну здібність "вивільнення" людини від умов і контексту, в яких вона виникла, "освічувалась" – у значно ширшому контексті, ніж просто навчання, а як здобуття знань і володіння інформацією. На відміну від традиційних освітніх підходів, орієнтованих на засвоєння встановленого у держстандарті набору навчальних дисциплін (як спрощеної редукції "готових" наукових знань і алгоритмів конкретних видів діяльності – у формі зразків і правил), у самій практиці навчання замкнених на собі, компетенції (компетентність) орієнтовані на розвиток суб'єктивності та пов'язані з культурою мислення, аналітичною рефлексією, самостійністю та відповідальністю за прийняті рішення в органічній єдності з духовно-моральними, ціннісними настановами особистості, незалежно від сфери та галузі їхнього застосування.

Крім того, інноваційні технології, а також цілісний підхід до освіти забезпечують керованість навчального процесу, тобто сприяють формуванню професійних і загальнокультурних компетентностей студентів. При цьому системоутворюючим чинником організації процесу підготовки спеціаліста стає розвиток особистості студента.

Література

1.Андреенко Е.А. Роль инновационных технологий в реализации компетентностного подхода в условиях российского образования /Е.А.Андреенко //Высшее профессиональноге образование: традиции и инновации: труды II Международной научно-методической конференции (Кемерово, 25 ноября 2009 г.). – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2009. – 244с.: ил. – С. 35-37.

2.Аронов А.М. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Електронний ресурс] /А.М.Аронов. – Режим доступа: //psy/1september/ru/2002/20/2/htm.

3.Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный поход /А.А.Вербицкий. – М. 1991. – 194 с.

4.Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры //Дистанционное образование. – 1999. – № 4.

5.Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры. Заключительный доклад Всемирной организации по образованию. – Париж, ЮНЕСКО, 1998.

6.Деваяткина Н.П. Компетентностный подход в образовании /Н.П.Девяткина //Высшее профессиональноге образование: традиции и инновации: труды II Международной научно-методической конференции (Кемерово, 25 ноября 2009 г.). – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2009. – 244с.: ил. – С. 47-49.

7.Доклад Международной комиссии по образованию, представленного ЮНЕСКО "Образование: сокрытое сукровище". – М.: ЮНЕСКО, 1997. – 24 с.

8.Железнов В.В. Формирование общеевропейского пространства высшего образования. /В.В.Железнов, М.В. Ларионова. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 524 с.
9.Козырева В.А. Компетентностью поход в педагогическом образовании /В.А.Козырева. – Ростов на Дону: РГПУ им. АИ.Герцена, 2004. – 392 с.
10.Котова Н.И. Об использовании компетентностного подхода к подготовке товароведов-экспертов /Н.И.Котова //Высшее профессиональноге образование: традиции и инновации: труды II Международной научно-методической конференции (Кемерово, 25 ноября 2009 г.). – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2009. – 244с.: ил. – С. 18-22.
11.Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002. – 24 с.
12.Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – К., 2004. – 140 с.
13.Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XX века. – Издательство ЮНЕСКО, 1996. – 31 с.
14.Приступа В. Вплив компетентнісного підходу на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців /В.Приступа //Вища освіта України – Додаток 4, том IV (16), 2009 р. – Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору". – 576 с. – С. 400-405.
15.Словарь иностранных слов. – 15-е изд. – М.: Русский язык, 1988. – 672 с.

Summary

Davydov P. Competent Approach in Education: Ontological and Gnoseological Analysis. The article deals with ontological and gnoseological analysis of competent phenomenon approach in education. Essence of competent approach and its difference from approach of qualification is determined. Philosophical, pedagogical and psychological aspects of this approach realization are investigated in activity of the Higher School. Keywords: education, competent, qualification, activity, innovation, personality.

УДК 61:378

© Микола Сидоренко,
© Володимир Троянський
Буковинський державний медичний університет

УКРАЇНОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ: АЛЬТЕРНАТИВИ ТА ПОШУКИ

Українознавство як система знань про Україну є складником подальшої гуманізації суспільства та гуманітаризації вищої медичної освіти. Залишковий принцип фінансування гуманітарної сфери гальмує прогресивний поступ суспільства, нівелює головні цінності, самобутність нації та народу.
Ключові слова: українознавство, світогляд, цінність, духовність, гуманізація, гуманітаризація.

Важливою ланкою системи вищої медичної освіти є її гуманітарний складник. До неї входять предмети, що формують знання про людину й суспільство, історію та культуру, моральні цінності, тобто історичні, мово- та літературознавчі, культурологічні, філософсько-соціологічні, правові, релігієзнавчі, психологічні та інші дисципліни. Їх роль у навчально-виховному процесі переоцінити неможливо. І хоча представники так званих "точних наук" (природничники) практично завжди підкреслюють їх пріоритетність, проте ніхто з реалістично мислячих викладачів не заперечує значної ролі гуманітарного знання в процесі формування сучасного лікаря як особистості. Це особливо стає зрозумілим, коли йдеться про формування світогляду, ціннісних орієнтацій, загальної культури та морально-громадянської позиції окремої людини. Все це *актуалізує* питання про статус гуманітарної освіти загалом і українознавства зокрема.

Включення українознавства до дисциплін, які викладаються у вищих навчальних закладах, заслуговує схвалення та підтримки. Проте якою повинна бути суть українознавства?

Українознавство як наука та навчальна дисципліна, на нашу думку, має історичні засади. Українознавство варто розглядати як систему знань про Україну. У цьому разі історія є складником українознавства. Тож поняття українська держава, українська нація, українська мова тощо повинні досліджуватися, пізнаватися лише історично та комплексно. Висвітлюючи